SANOAT KORXONALARIDA DEBITOR VA KREDITOR QARZLARI HISOBI VA TAHLILINI TAKOMILLASHTIRISH

Rahmatullayev Hamidjon
Andijon davlat texnika instituti
"Buxgalteriya hisobi va audit" yo'nalishi 4-kurs talabasi
+998935763203
khamidjonrakhmatullaev@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur tezisda sanoat korxonalarida debitor va kreditor qarzlarining iqtisodiy mohiyati, ularni buxgalteriya hisobida aks ettirish tartibi hamda tahlil qilish usullari keng yoritilgan. Debitor va kreditor qarzlarning tarkibi, ularning shakllanish omillari va korxona moliyaviy holatiga ta'siri ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, qarzlar aylanish tezligi, muddati, undirilish darajasi kabi ko'rsatkichlar asosida baholash metodikasi bayon etilgan. Debitor va kreditor qarzlarini samarali boshqarish, ularni optimallashtirish hamda hisob va tahlil tizimini takomillashtirish orqali korxonalarning moliyaviy barqarorligini oshirish masalalari ilmiy asosda ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Debitor qarz, kreditor qarz, hisob-kitoblar, moliyaviy tahlil, likvidlik, to'lov qobiliyati, qarzlar aylanishi, buxgalteriya hisobi, moliyaviy barqarorlik, sanoat korxonasi.

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida sanoat korxonalarining barqaror faoliyat yuritishi ularning moliyaviy resurslaridan samarali foydalanishiga bog'liqdir. Ushbu jarayonda debitor va kreditor qarzlar muhim o'rin egallaydi. Chunki ular korxonaning pul oqimlari, likvidligi va umumiy moliyaviy holatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Debitor qarzlar korxona tomonidan yetkazib berilgan mahsulotlar yoki ko'rsatilgan xizmatlar uchun hali olinmagan mablag'larni ifodalaydi. Kreditor qarzlar esa korxonaning boshqa subyektlar oldidagi moliyaviy majburiyatlarini bildiradi. Ushbu qarzlar o'z vaqtida boshqarilmasa, korxona moliyaviy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuniga muvofiq, korxonalar debitor va kreditor qarzlarini to'g'ri hisobga olishi hamda moliyaviy hisobotlarda haqqoniy aks ettirishi lozim[1]. Shu sababli ularni hisobga olish va tahlil qilish tizimini takomillashtirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Mazkur ilmiy ishning maqsadi sanoat korxonalarida debitor va kreditor qarzlari hisobini yuritish va tahlil qilishning nazariy asoslarini o'rganish hamda ularni takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Sanoat korxonalarida debitor qarzlar asosan xaridorlar va buyurtmachilar bilan hisob-kitoblar natijasida yuzaga keladi. Ular korxonaning kelgusidagi pul tushumlarini ifodalovchi aktivlar hisoblanadi. Kreditor qarzlar esa yetkazib beruvchilar, pudratchilar, byudjet va boshqa tashkilotlar oldidagi majburiyatlar natijasida shakllanadi[1].

Debitor va kreditor qarzlarni to'g'ri hisobga olish buxgalteriya hisobining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Ularni hisobga olishda har bir qarz turi alohida hisobvaraqda yuritiladi, bu esa ularning harakatini nazorat qilish imkonini beradi. Debitor qarzlar aktivlar tarkibida, kreditor qarzlar esa majburiyatlar tarkibida aks ettiriladi[2].

Debitor qarzlarning ortib ketishi korxonaning pul mablag'lari yetishmovchiligiga olib keladi. Shu sababli ularni boshqarish muhim ahamiyatga ega. Bunda qarzlarni undirish muddatlarini belgilash, qarzdorlar bilan ishlash tizimini takomillashtirish va to'lov intizomini kuchaytirish zarur.

Kreditor qarzlarni boshqarish esa korxonaning to‘lov qobiliyatini saqlab qolishda muhim rol o‘ynaydi. Agar kreditor qarzlar haddan tashqari oshib ketsa, bu korxonaning moliyaviy barqarorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi va hatto to‘lovga qobiliyatsizlikka olib kelishi mumkin.

Debitor va kreditor qarzlarni tahlil qilishda quyidagi asosiy ko‘rsatkichlardan foydalaniladi:

—qarzlar aylanish koeffitsienti
—qarzlarning o‘rtacha muddati
—undirilish darajasi
—qarzlarning umumiy hajmi va tarkibi

Debitor qarzlar aylanish koeffitsienti korxonaning qarzlarni qanchalik tez undira olayotganini ko‘rsatadi. Ushbu ko‘rsatkich qancha yuqori bo‘lsa, korxona shunchalik samarali ishlayotganini bildiradi. Kreditor qarzlar aylanishi esa korxonaning o‘z majburiyatlarini bajarish tezligini ifodalaydi[3].

Zamonaviy sharoitda debitor va kreditor qarzlar hisobini takomillashtirish uchun axborot texnologiyalaridan keng foydalanish zarur. Avtomatlashtirilgan buxgalteriya tizimlari qarzlarni real vaqt rejimida kuzatish, tahlil qilish va boshqarish imkonini beradi.

Shuningdek, ichki nazorat tizimini kuchaytirish, shartnomaviy munosabatlarni takomillashtirish hamda to‘lov intizomini oshirish orqali qarzlarni boshqarish samaradorligini oshirish mumkin. Korxonalar qarzlar bo‘yicha risklarni kamaytirish uchun kredit siyosatini ishlab chiqishi va qarzdorlar bilan ishlash strategiyasini belgilashi lozim[4].

Debitor va kreditor qarzlarni samarali boshqarish korxonaning likvidligini oshiradi, pul oqimlarini barqarorlashtiradi hamda moliyaviy barqarorlikni ta’minlaydi. Shu sababli ularni hisobga olish va tahlil qilish tizimini takomillashtirish muhim iqtisodiy vazifa hisoblanadi[5].

Xulosa

Sanoat korxonalarida debitor va kreditor qarzlari hisobi va tahlilini takomillashtirish korxona moliyaviy barqarorligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Debitor qarzlarni o‘z vaqtida undirish va kreditor qarzlarni samarali boshqarish korxonaning likvidligi va to‘lov qobiliyatini oshiradi.

Qarzlarni to‘g‘ri hisobga olish va tahlil qilish orqali korxona rahbariyati moliyaviy holatni baholash hamda samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkoniga ega bo‘ladi.

Shu sababli korxonalarda debitor va kreditor qarzlar hisobini avtomatlashtirish, ichki nazorat tizimini kuchaytirish hamda zamonaviy tahlil usullarini joriy etish zarur. Bu esa korxonaning barqaror rivojlanishi va iqtisodiy samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi. “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonun. – Toshkent, 2021.
2. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. Buxgalteriya hisobi milliy standartlari. – Toshkent, 2022.
3. Iqtisodiy tahlil asoslari. – Toshkent, 2021.
4. Korxona moliyaviy menejmenti. – Toshkent, 2022.
5. Moliyaviy hisobot va tahlil. – Toshkent, 2022.